

ЛОКАЛІЗАЦІЯ СТАРТІВ НА ЖИТТЄВОМУ ШЛЯХУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ірина СТРАЦИНСЬКА

Copyright © 2002

Суспільна проблема: Життєвий шлях творчої особистості, етапи її становлення та розвитку становлять одну з найважливіших соціально-історичних проблем для різних епох, націй і державних спільнот. Психологічні дослідження в цьому напрямку зможуть дати вичерпні відповіді на питання про створення належних умов для повноцінного прояву творчого потенціалу особистості, підтримки її громадськістю та державою.

Мета статті – провести порівняльно-дослідницький аналіз локалізації творчих стартів згідно з циклоїдною метрикою життєвого шляху особистості та дати їм пояснення у межах нестационарної психології переживання часу індивідом.

Авторська концепція. У психології відомі спроби дослідити явище творчих стартів на початку продуктивної діяльності особистості в обраному напрямку власного життєвого шляху. Такі дослідження здебільшого носять емпірично-фіксаційний характер і не дають вичерпного пояснення віковим локалізаціям стартів (раннім та пізнім). Відсутні пояснення причин зниження творчості, її занепаду та пізніх виплесків творчих можливостей. Ця низка питань має високий рівень складності, але на деякі з них можна знайти відповідь, виходячи з дискретної метрики життєвого шляху творчої особистості.

Сутнісний зміст. Уперше здійснена спроба порівняти й узгодити вікові точки локалізації ранніх та пізніх творчих стартів особистостей з різною спрямованістю за дискретною “С-метрикою” їхнього життєвого шляху. Показано, що ранні старты локалізуються у фазових сингулярностях великих біологічних циклів та їх четвертей життєактивності індивідів на кінець I-го гіперциклу, а пізні старты локалізуються на підйомі II-го гіперциклу життєвого шляху особи. Як виявилось, коливання творчої продуктивності особистості узгоджене з коливанням біоенергетичного потенціалу життєдіяльності організму.

Ключові слова: *творча особистість, точка старту, життєвий шлях, циклоїдна модель, біологічний потенціал, фазова сингулярність.*

Проблема життєвого шляху особистості привернула увагу ще П. Жане [19]. Він намагався оглянути психологічну еволюцію людини в реальному часі її власного існування. Саме йому належить спроба порівняти вікові фази та біографічні сходинки життєвого шляху, зв'язати біологічний, психологічний та історичний види часу в єдину систему координат еволюційної особистості. Як відзначає Б.Г. Ананьєв [2], підхід П. Жане став важливою методологічною базою для розробки принципів дослідження

психологічної (виділено нами – І.С.) еволюції особи. Цю методологію, зі своїми власними концептами, почала використовувати Ш. Бюлер [18] для вивчення багатопланового розмаїття життєвого шляху людини. Відповідні недоліки підходу Ш. Бюлер, з урахуванням критичних поглядів С.Л. Рубінштейна та його послідовників, а також власна позиція, були висвітлені в нашому попередньому дослідженні [1]. В ньому доведено, що життєвий шлях творчої особистості розгортається в реальному часі її існування і має індивідуальну дискретну метрику, масштабною мірою якої є великий біологічний цикл (С). Згідно із законом переживання часу суб'єктом [15] метрика великого біологічного циклу та його четвертей чітко визначає періоди і фази вікових змін психічного розвитку особистості, які емпірично були встановлені у межах педагогічної та вікової психології.

У психології існує проблема, пов'язана з пошуком стартових точок на життєвому шляху творчої особистості. Так, свої дослідження М.Я. Перна [9], Н.С. Lehman [20], W. Szewszuk [21] спрямували на визначення форми прояву першого старту творчості та обґрунтування вікового розподілу підйомів і спадів продуктивності. Так, М.Я. Перна [9] підкреслює, що аналізовані періоди нерівнозначні. За короткочасною кульмінацією творчого спалаху суб'єкта здебільшого настає тривалий період зниження творчості і навіть її занепад. Після фази зниження творчості та її занепаду настає новий підйом, нова творча кульмінація, яка за зрілістю, глибиною і виразністю значно перевершує попередні періоди. Багато дослідників, як відзначає Б.Г. Ананьєв [2], визнають існування другої кульміна-

ції в більш пізні роки. Проте в оцінках її довготривалості та вікових точок локалізації на життєвому шляху творчої особистості мають місце серйозні розходження. “Всі ці питання, – пише Б.Г. Ананьєв, – потребують нових досліджень” [2, с. 118].

Особливу увагу дослідників привертають так звані точки творчого старту [21] та періоди творчої активності, в яких “енергія старту” прогресує [20]. В дослідженнях згаданих авторів мають місце лише емпірично зібрані та статистично усереднені дані про старту математиків, художників, інженерів, фізиків, геологів, хіміків, а також вікові межі їхніх творчих підйомів. Але в усіх авторів відсутнє достатньо відповідне пояснення цих феноменів.

У попередніх дослідженнях нами проаналізовані періоди довготривалості життєвого шляху “середньогрупових” суб'єктів творчої діяльності: письменників, поетів, художників, композиторів, математиків [1]. Встановлено, що довготривалість життєвого шляху творчої особистості визначається “С-метрикою” (де С = 7,65 років для “середньогрупового” суб'єкта) і становить здебільшого $9\frac{1}{2} С$.

Спираючись на повсякденний досвід емпіричної психології, люди давно дійшли висновку, що життя нібито ділиться на дві половини – першу та другу. Такий поділ відбувається в *точці віку Ісуса Христа*, про значення якої у житті кожної особистості вже говорилося у попередньому дослідженні [1]. Виходячи з теоретичних обґрунтувань [14; 15], можна відзначити, що пояснення цього феномена у життєвому шляху творчої особистості знаходиться в циклоїдній моделі часу життя суб'єкта (*див. рис. 1*).

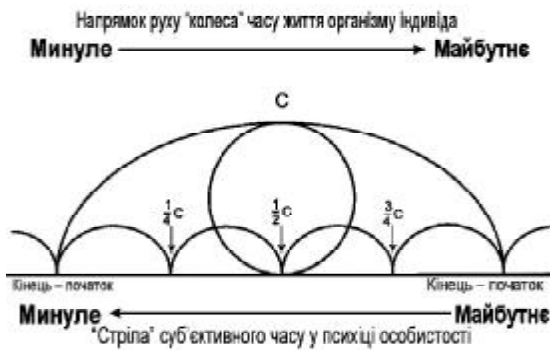

Рис. 1

Циклоїдна модель переживання часу суб'єктом

Великий біологічний цикл (ВБЦ) індивіда можна зобразити у вигляді колеса, що котиться без ковзання. Кожна точка цього колеса за його повний оберт опише у просторі дугу, яка називається "арка-циклоїда" і відома з механіки. Початок і кінець ВБЦ віддалені на тривалість самого циклу:

$$C = 8,5 \cdot \tau \text{ (років)},$$

де τ – власна одиниця часу індивіда.

Якщо (згідно із [14]) площі під аркою-циклоїдою поточного ВБЦ надати значення біоенергетичного потенціалу, то в межах його тривалості можна зафіксувати низку психосома-

тичних змін ендogenous рівня, які приводять до того, що людина підросла, змужніла, дозріла, постаріла; це, власне кажучи, і зафіксовано у різних вікових періодизаціях відповідно до перебігу зміни "С-періодичності" на життєвому шляху індивіда.

Життєвий шлях (див. [15]) можна подати у вигляді метричної низки параметрів ВБЦ, які змінюють один одного (рис. 2). На поданому рисунку зображений період від дати народження до віку, який узгоджується з пенсійним терміном. Порівнюючи цю низку параметричних змін із відомими періодизаціями [16; 17], не важко впевнитися у тому, що в точці С закінчується період дитинства [16], в точці 2С завершується пубертація, а в точці 3С – рання зрілість [17]. Воднораз у точці 4С спостерігається найбільш яскравий критичний перелом у психіці суб'єкта, що, на думку М.Я. Перна [9], спричинює різку зміну життєвого шляху особистості. Більше того, спираючись на відповідні розрахунки Ф.С. Завельського [8], не важко довести, що розп'яття та воскресіння Ісуса Христа відповідає точці 4С.

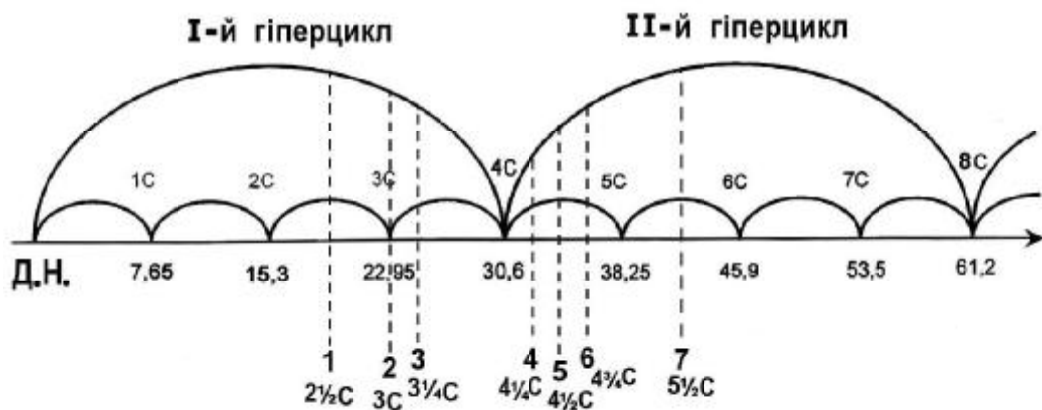

Рис. 2

Метрична низка ВБЦ та гіперциклів у життєвому шляху індивіда

1 – поети; 2 – драматурги, письменники, художники, композитори; 3 – математики; 4 – поети; 5 – письменники, художники; 6 – драматурги, композитори; 7 – математики (див. текст)

Закон власного часу, який переживає суб'єкт, відкритий Б.Й. Цукановим [15]:

$$T = K^n \cdot \tau \quad (1)$$

У тому разі, коли передавальне число $K = 4$, то з цього закону виводяться два гіперцикли, кожний з інтервалом в $4C$ (див. рис. 2).

Отже, в межах періоду $0 - 8C$ (0 – дата народження індивіда) справді мають місце дві половини життя: а) перша: $0 - 4C$ та б) друга: $4C - 8C$. Це знаходить відповідне суб'єктивне відображення у свідомості особистості, особливо при наближенні до точки $8C$ (кінець II-го гіперциклу), коли різко знижується працездатність, організм в'яне, слабшає, зникає соціальна роль і значущість суспільної праці для людини. Тут треба підкреслити, що при успішному проходженні точки фазової сингулярності $8C$ особистість переходить у III-й гіперцикл і продовжує активно діяти [14]. Але це питання стосується більше геронтопсихологічного ракурсу досліджень.

Викладене дає змогу висунути припущення, що точки стартів локалізуються на життєвому шляху творчої особистості у певній відповідності із “С-метрикою”. Для його перевірки ми проаналізували життєвий шлях суб'єктів творчої діяльності (драматурги, письменники, поети, художники, композитори, математики). З відповідних біографічних та довідкових джерел [3; 4; 5; 7; 10; 11; 12; 13] визначали вік кожного суб'єкта (від дати народження), у якому хронологічно був зафіксований момент першого творчого старту відповідної спрямованості і який приніс йому визнання у суспільних колах. І це цілком природно, оскільки, за підходом Ф. Гальтона

[6], визнання досягнень особи є одним із важливих показників її обдарованості і таланту.

Попередня обробка періодів **творчих стартів** показала, що суб'єкти різних напрямків творчої спрямованості поділяються на дві нерівноцінні групи. Так, можна говорити про суб'єктів раннього старту, вік котрих знаходиться у межах періоду $T < 4C$, та суб'єктів пізнього старту, вік яких відноситься до періоду $T > 4C$ (де $4C = 30,6$ років для “середньогрупового” суб'єкта людської популяції). Нами підрахований середньогруповий вік для осіб різної творчої спрямованості з раннім (I група) та пізнім стартадами (II група). У першу групу ввійшли 31 драматург, 43 письменники, 33 художники, 47 поетів, 44 математики та 54 композитори. Другу групу утворили 10 драматургів, 16 письменників, 17 художників, 5 поетів, 75 математиків та 27 композиторів. Вік старту для середньогрупових суб'єктів різної творчої спрямованості переводився у “С-періодичність”:

$$N_c = \frac{T_c}{7,65} \quad (2),$$

де N_c – кількість ВБЦ, T_c – вік творчого старту. Результати обробки зведені у вигляді **таблиці**.

Як видно з таблиці, перший старт у життєвому шляху творчої особистості (I група) локалізується навколо точки фазової сингулярності $3C$. Ця точка, виходячи з фаз вікового розвитку, за Д.Б. Бромлей [17], знаходиться у фазі ранньої дорослості, яка триває в межах від 21 року до 25, що за “С-метрикою” [15] відповідає періоду $2 \frac{3}{4} C \leq T \leq 3 \frac{1}{4} C$. За Дж. Бірреном [16], це друга частина періоду ранньої зрілості. Серед пред-

Таблиця

“С-метрика” локалізації стартів на життєвому шляху творчої особистості

№ п/п	Творча спрямованість	I група (Т < 4С)		II група (Т > 4С)	
		Т (в роках)	№с	Т (в роках)	№с
1.	Драматурги	22,77	→ 3С	36,2	→ 4 ¾ С
2.	Письменники	23,25	→ 3С	34,5	→ 4 ½ С
3.	Художники	23,4	→ 3С	33,8	→ 4 ½ С
4.	Поети	19,2	→ 2 ½ С	32,3	→ 4 ¼ С
5.	Математики	25	→ 3 ¼ С	42,6	→ 5 ½ С
6.	Композитори	23,9	→ 3С	36,4	→ 4 ¾ С
Загальний суб'єкт		22,92	= 3С	36,87	= 4 ¾ С

Знак “→” вказує на наближення реального віку до точки локалізації старту в масштабі “С-періодичності”.

ставників різної творчої спрямованості вирізняються поети, у яких середній період першого старту $T \cong 2 \frac{1}{2} C$. Отож ця точка фазової сингулярності припадає на період пізньої юності (за Д.Б. Бромлей [17]). Звертає увагу більш пізній вік першого старту у математиків ($T \cong 3 \frac{1}{4} C$), що підтверджує емпіричні дані інших дослідників [20]. Наведемо прізвища представників творчої еліти, у яких перший старт локалізується відповідно до “С-метрики” (див. також табл.).

Драматурги першої групи:

1. Толстой О.К. (вік старту 24 роки);
2. Шиллер Ф. (вік старту 23 роки);
3. Меріме П. (вік старту 22 роки);
4. Чехов А.П. (вік старту 23 роки);
5. Тогобичний І. (вік старту 22 роки);
6. Островський О.М. (вік старту 24 роки);

Драматурги другої групи:

1. Мольєр Ж.Б. (вік старту 33 роки);
2. Фейхтвангер Л. (вік старту 39 років);
3. Гоцці К. (вік старту 40 років);
4. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. (вік старту 38 років);

Письменники першої групи:

1. Арагон Л. (вік старту 23 роки);
2. Белль Г. (вік старту 28 років);
3. Вовчок Марко (вік старту 23 років);
4. Гюго В. (вік старту 20 років);
5. Толстой Л.М. (вік старту 22 роки);

6. Веллс Г. (вік старту 21 рік);

Письменники другої групи:

1. Бажов П.П. (вік старту 44 роки);
2. Моруа А. (вік старту 33 роки);
3. Нечуй-Левицький І.С. (вік старту 36 років);

Художники першої групи:

1. Реріх М.К. (вік старту 23 роки);
2. Рубенс П.П. (вік старту 23 роки);
3. Делакруа Ф.В.Е. (вік старту 24 роки);
7. Да Вінчі Л. (вік старту 20 років);
8. Пікассо П. (вік старту 24 роки);

Художники другої групи:

1. Саврасов О.К. (вік старту 39 років);
2. Кандінський В.В. (вік старту 35 років);

Поети першої групи:

1. Малишко А.С. (вік старту 18 років);
2. Тичина П.Г. (вік старту 19 років);
3. Жуковський В.А. (вік старту 19 років);
4. Блок О.О. (вік старту 18 років);
5. Туманський В.І. (вік старту 17 років);
6. Цветаєва М.І. (вік старту 18 років);

Поети другої групи:

1. Беранже П. (вік старту 32 роки);
2. Рильський М.Т. (вік старту 32 роки);

Математики першої групи:

1. Гамільтон В. (вік старту 25 років);
2. Ейлер Л. (вік старту 26 років);
3. Коші О. (вік старту 26 років);
4. Остроградський М.В. (вік старту 25 років);

Математики другої групи:

1. Мьобіус А.Ф. (вік старту 38 років);
2. Мур Е.Г. (вік старту 44 роки);
3. Булгаков Б.В. (вік старту 42 роки);

Композитори першої групи:

1. Бабаджанян А.А. (вік старту 21 рік);

2. Бах Й.С. (вік старту 23 роки);
3. Брамс Й. (вік старту 24 роки);
4. Масне Ж. (вік старту 25 років);
5. Хачатурян А.І. (вік старту 23 роки);

Композитори другої групи:

1. Аляб'єв О.О. (вік старту 36 років);
2. Гуно Ш. (вік старту 36 років);
3. Людкевич С.П. (вік старту 34 роки).

Вочевидь циклоїдна модель часу життя індивіда дає змогу точно вказати точки локалізації перших стартів творчих особистостей (*див. рис. 2*). Так, для представників першої групи точка творчого старту (драматурги, письменники, художники, композитори) відповідає віку проходження моменту фазової сингулярності в кінці $3C$ і на початку четвертого ВБЦ. Це відповідна фаза на підйомі зрілості особистості, у ній справді спостерігається наростання “енергії творчого старту”, тому що особа перебуває у власному віковому режимі нарощування біоенергетичного потенціалу. Встановлений факт яскраво ілюструють математики першої групи, в яких творчий старт відповідає фазі $3\frac{1}{4}C$, що свідчить про різкий підйом творчої енергії у єдності із потужним біоенергетичним потенціалом у межах четвертого ВБЦ життя. Вишлеск творчої енергії раннього поетичного старту локалізується всередині третього ВБЦ, що відповідає максимуму біоенергетичного потенціалу індивіда у фазі пізньої юності та характеризує входження його у приховану зрілість.

Слушно звернути увагу на те, що вік творчого старту поетів випереджує вік інших творчих особистостей (*див. табл.*) на $\frac{1}{2}C$. Довготривалість життя поетів, як виявилось в нашому дослідженні [1], коротша порівняно з іншими талантами на $\frac{1}{4}C$. Імовірно, що в цьому розходженні має місце

градієнт прискореного вигорання біоенергетичного потенціалу творчої особистості поета. Але це питання неможливо розв'язати лише у предметному полі психології, а потребує виходу у змістовий простір теорії дисипативних структур (живих систем). У математиків, навпаки, перший творчий старт зсунутий у фазу зрілості на $\frac{1}{4}C$, а довготривалість їхнього життя більша, ніж в інших творчих особистостей [1].

У творчих особистостей, у яких перший старт локалізується в другій половині життя ($T \cong 4C$), його прояв спостерігається на підйомі п'ятого великого біологічного циклу і припадає на фазу $4\frac{1}{2}C - 4\frac{3}{4}C$. При цьому фаза п'ятого ВБЦ – це зважена зрілість, у котрій хронологічний вік творчих осіб ($T \cong 37$ років) відзначається, як кульмінація творчості для спеціалістів різних напрямків діяльності [2]. Саме у межах п'ятого і шостого циклів талановита людина досягає найбільш стабільного і потужного творчого виплеску, що відповідає досягненню найвищого біоенергетичного підйому в межах II-го гіперциклу життєвого шляху особистості (*див. рис. 2*). Окремо вирізняються математики, у яких перший пізній старт розв'язання творчих задач локалізується у фазі $5\frac{1}{2}C$, що відповідає середині поточного шостого ВБЦ (*рис. 2*).

Аналіз життєвого шляху творчої особистості дає змогу впевнено стверджувати, що творчі старты та творчі періоди повністю узгоджуються із “С-метрикою” коливань підйомів і спадів біоенергетичного потенціалу життєдіяльності організму індивіда та визначаються законом ходу його власного годинника.

ВИСНОВКИ

1. Творчі старти особистості можна розмежувати на ранні ($T < 4C$) та пізні ($T > 4C$), і відносяться вони до двох різних половин її життя.

2. Прояви творчих стартів мають чітко локалізовані точки на життєвому шляху особистості, який складається із низки ВБЦ та гіперциклів.

3. Перший ранній старт локалізується на початку четвертого ВБЦ, що відповідає підйому біоенергетичного потенціалу поточного циклу. Саме тут спостерігається зростання “енергії старту”, факт якої неодноразово підтверджували інші дослідники.

4. Перший пізній старт локалізується на початку та всередині п'ятого ВБЦ ($4\frac{1}{2}C - 4\frac{3}{4}C$), де локалізація відповідає кульмінації творчого розквіту особистості.

5. Після пізнього старту особистісного творчого виплеску має місце значний період зрілої працездатності, що відповідає зростанню біоенергетичного потенціалу не тільки у межах поточних ВБЦ, а й у форматі II-го гіперциклу життєдіяльності індивіда.

6. Зниження творчості та її занепад локалізується в докільлі фазової сингулярності $4C$, якій відповідає найскладніша особистісна криза, котра спричинює різку зміну життєвого шляху творчої особистості.

АВТОРСЬКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Точка старту – хронологічний вік у роках від дати народження особистості, у якому продукт творчої діяльності одержав соціальне визнання.

Біоенергетичний потенціал – сукупність запасів дисипативної енергії, необхідної для життєдіяльності організму індивіда впродовж трива-

лості поточного великого біологічного циклу від його початку до кінця.

1. Цуканов Б.Й., Страцинська І.А. Метрика життєвого шляху творчої особистості // Психологія і суспільство. – 2001. – №2. – С. 18–25.

2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1980 – Т.1. – 230 с.

3. Боголюбов А.Н. Математики. Механики // Биографический справочник. – К.: Наукова думка, 1983. – 640 с.

4. Большая Советская Энциклопедия. (В 30 томах) / Гл. ред.: Прохоров А.М. – Изд. 3-е – М.: Совет. Энциклопедия, 1970.

5. Вайнкоп Ю., Гусин И. Краткий биографический словарь композиторов. – 8-е изд. – Л.: Музыка, 1987. – 200 с.

6. Гальтон Ф. Наследственность таланта. – М., 1996 – 320 с.

7. Зарубежные писатели. Биобиблиогр. слов.: В 2 ч. / Под ред. Михальской Н.П. – М.: Просвещение: Учеб. лит., 1997.

8. Завельский Ф.С. Время и его измерение – М., 1961. – 218 с.

9. Пэрна Н.Я. Ритм, жизнь и творчество. – М., 1925. – 237 с.

10. Русские писатели, XX век. Библиографический словарь: В 2 ч. / Под ред. Скатова Н.Н. – М.: Просвещение, 1998. – 784 с.

11. Русские писатели. XIX век. Библиографический словарь: В 2 ч. / Под ред. Николаева П.А. – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение: Учеб. лит., 1996.

12. Українська література у портретах і довідках: Давня література – література XIX ст.: Довідник / Редкол.: Денисюк С.П., Дончик В.Г. та ін. – К.: Либідь, 2000. – 360 с.

13. Украинский Советский Энциклопедический Словарь: В 3-х т. – К.: Глав. ред. УСЭ, 1988.

14. Цуканов Б.И. Циклоидный масштаб времени жизни индивида / Материалы междунар. конф. – Ставрополь, 1998. – Ч.2. – С. 250–252.

15. Цуканов Б.И. Время в психике человека. – Одесса: Астропринт, 2000. – 220 с.

16. Birren I.E. The psychology of ageing. – New Jersey, 1964.

17. Bromley D.B. The psychology of human ageing. – L., 1966.

18. Böhler Ch. Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem. – Leipzig, 1933.

19. Janet P. L'évolution psychologique de la personnalité. – Paris, 1930

20. Lehman H.C. Age and achievement. – New Jersey, 1953.

21. Szezewszuk W. Psychologia człowieka dorosłego. – Warszawa, 1962.

Надійшла до редакції 15.12.2001.